چاوپێکەوتن لەگەڵ: ئەنوەری ڕەشی عەوڵا

سازدانی: ئیدریس عەلی

ئیدریس: مەرگ پانتاییەکی فراوانی لە شیعری نەوەی تازەدا داگیر کردووە، ئایا مەرگ کۆتایی بە شیعر دەهێنێ یاخود تەنها بابەتێکە و شاعیر بیروباوەڕی خۆی لە بارەوە دەردەبڕێ؟

ئەنوەر: مردن نوێنگەی هەموو شتێکە، یا کانیباڵێکە بە قوڵپێوانە یا تەسکپێوانە سەخاوەتمەندەکانی خۆیەوە بێبڕانەوە؛ هەر جارەی شتێک دەکاتە پاروی گەمە جوان و دزێوەکانی خۆی. گا ئەم کردارە دڵخۆشمان دەکات گا دڵمان دەگوشێ! سەفەرێکە گا خۆمان ڕێکی دەخەین بەر لەوادەی خۆی؛ گا خۆی ڕێکیدەخات بەر لەوادەی ئێمە! بەڵێ‌مردن بە هەموو گرێکوێرە ڕۆشن و نارۆشنەکانیەوە.. هێشتا دەکارین وەک تێکستێ کە نیوەی لە سەراب و نیوەکەی دی لەواقیعی حاڵدایە؛ بە دیارێکی نادیار ناوزەدی بکەین . چونکە دەبینین ئەمە جەستەیەکە و دیارە کە ناچێتە ژوانگە بۆ ڕاموسین و تینوێتی شکان بە سیحری یارەکەی .. بۆنی گوڵی سینەی ژیان ناکات، و ڕایەکمان پێناڵێت دەرهەق بە جوانی و ناشیرینیەکان؛ چیدی توڕەبوون و پێکەنین ناز ناکات، ئەم فیگەرانە، لەخۆیاندا دەبنە باعیسی ئەوەی چەند نادیارییەک بە ڕووماندا بدەن و قیتبکەنەوە؛ کە:

+ داخوا ئەم دوودیوییەی دیار و نادیار دەرهاویشتە و خوڵقاوی فینۆمینیایەکن ؟ لە بوون – بۆ – خۆ کە توانای چالاکیەکانی فرە فۆرمن.. و دەگۆڕێ بۆ بوون – لە – خۆدا کە توانای چالاکیەکانی جگە لە تاک فۆرمی شتێکی تر نین و نابن ؟
بەو واتایەی ژیان فرە فۆرم و فرە ڕەهەندە و مردن پێچەوانەکەیەتی؟

+ داخوا بەربوونەوە بۆ ناو ژیان ئیختیارییە و مردن جەبرە؟
ئیختیار و جەبر چەندێک پەیوەندییان بە زەرورەتەوە هەیە
– زەرورەت– بە مانا وجودی و ناچۆڕاڵیەکەی؟

+ ژیان دڵۆپی ڕژاوە و مردن بە هەڵمبوونێتی ؟
ژیان سەفەرە و مردن – سکوت و سکون– ؟
ژیان خەونێکی کۆمەڵایەتیانەی دەرەکی و مردن خەونێکی تەنیاییانەی ناوەکیە ؟ ژیان بەستنی پەیماننامەیەکە
لە گەڵ ڕابردو وئێستا و ئایندە، و مردن هەڵوەشاندنەوەیەتی؟

+ تەنهایی ئاوڵەمەیی لە ئاودا ژیانە ، و تەنهایی نێو گڵکۆ لە خۆڵدا – مردنە – ، ئەمە

دەمانخاتە بەردەم نهێنیە فیزیکی و میتافیزیکیەکانی نێوان خۆڵ و ئاوەوە؟

+ ژیان نامۆیی و ڕەنجە و ، مردن ڕزگاربوونە لێیان ؟

+ ژیان بەخششێکی مردن و مردنیش بەخششێکی ژیانە ؟ یاخود.. هەردوکیان لە یەکتری کەوتونەتەوە؟

+ ژیان بە فۆرمە کۆمەڵایەتیەکانیەوە سەرمەدییە و
مردن بە فۆرمە ناکۆمەڵایەتیەکانیەوە سەرمەدییە ؟ لەم حاڵەتەدا بەهاکان دەکەونە کوێوە ؟ ئیدی ئێمە لە بری مردووەکان بیردەکەینەوە و بەهایان پێدەبەخشینەوە ؟

+ گرنگی مەرگ لەوەدایە : ناچارمان دەکات قبوڵمان بێت کە وزە شاراوەکانی زیندەگی لە خۆماندا بپشکنین و بدۆزین و بناسین و سەرمەست بین بە جادو و سیحرەکانی ؟
واتە مردن ڕۆڵی بەردەرباز و دیدەبازێکمان بۆ دەنوێنێت تا لەو زەمەنە کورتەی لەبەردەماندایە ، کە ناوی ژیانە... بمانپەرژێ ئاسودەیی بونیادبنێین و وجودمانی پێبتەنین ؟
مەرگە دەمانخاتە جوڵە تا مەرزەکانی ببەزێنین... و بە هەر بە دەستی نادیاری خۆی ، ئیرۆسیەتە شاراوە و خەوتووەکانمان تیا بەخەبەر بهێنێتەوەو ئاوبدا ؟ داخوا لێرەدا ژیان ومردن جیاوازی تەکنیک و ئاراستەی جوڵەکان دەبێ ؟ یاخود ژیان بردنەوەیەکی تەمەنکورت و مردن دۆڕاندنێکی ئەبەدییە؟

+ مردن دەرگای داخراو و ژیان دەرگا ئاوەڵاکانە ؟

+ ئەو دەمەی لە ژیانداین سەر بە مێژووین و ئەو دەمەی مردووین سەر بە میتافۆریین ؟

+ داخوا مردن بوو یاخود ژیان بوو خودای ئافەریدە کرد؟
واتەلە دوای مەرگەوە وەستاین و بیرمان لە کردگار کردەوە ، یان چۆنچۆنی بوو ؟ کامیان هەوێنی بیرکردنەوەمان بوون ؟

+ داخوا ژیان سەر بە مەملەکەتی ئازادییە و مردن کۆیلەتی ،
ژیان فراژ بوونە و مردن خەسیوبوون،
ئەی بۆ نیشاندانی سنوورەکانی مەرگ و ژیان ، ئاخافتن و
نائاخافتن دەبێتە پێودانگ ؟ گەر مەرگ نیشتمانبێ ، ژیان
تاراوگەیە ؟ ئەی ئەگەر مەرگ بێدەنگیە، چۆنچۆنی دەبێتە مۆتیڤ بۆ دەنگ دەرهاتنەکانی ئێمە ؟

+ ئەنکسمەندەر گوتەنی (611–557 پ. ز) هەر جیهانێک کە دێتە کایەوە، دەبێت باجی هەڵەی لەدایکبوونی بدات، ئەویش کە لە ناوچوونە، دەبێت لەناو بچێت، بۆ ئەوەی جیهانێکی دیکەی نوێ

بێته کایەوە، ئەمەش پێویستیەکە لە کردارێکی دادپەروەرانە؟
چەندین پرسیاری ڕوخێنەر و دروستکەری بێپەیتر کە لە دواجاردا دەبنە ئەو فاکتەرەی مرۆڤیشی پێ بناسینەوە، چونکە پرسیار کردن خەسڵەتێکی تری مرۆڤبوونمانە لە پاڵ زمان و بیرکردنەوە.. و تاد

لێرەوە دەشێ مردن هەروەک ژیان بە یەکێک لە پرسیارە کۆن/ تازە کان ناوزەدی بکەین، واتە چیەتیەک کە کۆنبوون نازانێت. تۆ هەناسە دەدەیت مردن ئامادەیی هەیە.. لە سێکسدا ئامادەیی هەیە.. تۆوێک دەنێژی ئامادەیی هەیە.. لە ڕامان و ڕوئیای شیعریدا ئامادەیی هەیە.. لە هەموو جێهێشتن و گەیشتنێکدا ئامادەیی هەیە! ئیدی شاعیر چۆن دەتوانێ خۆی ببوێرێ لە شتێک کە لەگەڵ ژیان و لەدایکبوونی خانەکانی لەشیشدا برابەشن؟! شاعیر خۆی کە لە بانگەشە کردنی مەرگی مانایەکی کۆن و تاکڕەهەنددا دەستی هەیە بۆ خاتری لەدایکبوونی مانای نوێ و فرەڕەهەندیتر... داخوا ئەمانە مەرگ نین.. داخوا ئەمانە مەرگێکی جوان و پێویستن؟
وێدەچێ جوداوازییەکان لە خوێندنەوە و بینین و گۆشەنیگای تێگەیشتنمانبێ بۆ فۆرمە جوداکانی مەرگ. لە ڕووی مۆڕاڵی و ئیستاتیکی و بایۆلۆژی و کۆمەڵایەتی و فەلسەفی.. و تاد
دەشێ لێرەوەڕا دوو فاقی مەرگدۆستی و ژیاندۆستیش سەرهەڵبدەن و پیرۆزی بدەن بە سەنگەر و جەنگاوەرەکانی خۆیان. شاعیر دەرگایە و گشت ئەم شتانە بەناویدا ڕەت دەبن و پێیان ئاوس دەبێت ،یەکێک دەبێژێت: (مردن فریامکەوە ژیان کوشتمی) یەکێکی دی دەبێژێت(مەرگی وا ناگۆڕمەوە بەسەد ژین)(ژیان زنجیرەیەک خۆکوژی جێبەجێنەکراوە) (ئازادی یا مەرگ)..(تەنها ئیمتیازێک لە مەرگدا هەبێت نایەڵێ جارێکی تر بمرینەوە)... مردن کتێبە و بەدوایدا سۆراغی کتێبەکانی زیندەگی دەکەین، و یاخود بەو شێوەیەی گەرەکمانە دەیخوێنینەوە و جارێکی دی دەینووسینەوە؟
ئایا نەوەی کۆن و تازە بەربوونەوەیان نیە بۆ ناو قەدەرێک کە خۆیان دەستیان تێیدا نیە؛ وە بۆ ڕزگاربوون لەو قەدەرە دەشێ جورئەتی ڕوبەڕوبوونەوە و چاوتێبڕینی بەرزەخە سەرابی و دانەسەکناوەکانی مەرگمان هەبێت، لەبەرئەوەی هەیە. ئەوەتا کۆمیدیانە و تراژیدیانە دەبینین مەرگ و ژیان لە دەرەوەی واوەیلا و هەلهەلە کێشانەکانی ئێمە لەیەکتر هەڵدەقوڵێن و دەچنەوە ناو یەکتر. بە ناچاری دەکەوینە نێو مەنگەنەکانی ئیختیارو جەبرەوە؛ جا بۆ ئەوەی لەمەرگێکی دزێو ڕزگار بیت دەشێ یەکێ لە پەرژاندنەکان ئەوە بێت باوەش بکەیت بە مەرگێکی جواندا و هێندەی دەرەقەتی دێیت جەبرەکانی بگۆڕیت بە جۆرێک لە ئیختیار و بینوسیتەوە هەر یەک بە ئەدەواتی خۆیەوە؟ بڕوام بەوە هەیە بەقەد ژمارەی مرۆڤ و ئەستێرەکان مەرگ هەیە. جارێک ئەو بابەتی لێکۆڵینەوە و تێڕامانە بۆ ئێمەی مرۆڤ و جارێک ئێمە بابەتین بۆ ئەو، ، هەردووڵا مانا و بێمانایی دەبەخشیین بە یەکدی و مانا لە یەکتر داگیر دەکەین. ئەی ئەوە نیە یەکتر بەرهەمدەهێنینەوە و لە هەوڵی ئەوەداین ڕێگاکانی یەکدیش ئاشکرا بکەین کە داشەکان چۆن دەکەونە جوڵە؟ دەشێ کەسێ ئەبیکۆرییانە بێژێت: مردن پەیوەندی بە ئێمەوە نیە، چونکە تاکاتێ کە ئێمە بوونمان هەیە، مردنێک بوونی نییە و کاتێکیش کە مەرگ دێت، ئیتر ئێمە بوونمان نیە! ڕاستە گشت ڕوانگەکان ڕێژەیین ، بەڵام چەند بەو ڕێژەییانەش ئاوس بین لێ درەختێ بیەوێ هەڵگژێ بەرەو سەرەوەی خۆی ناتوانی چاو لە باهۆزەکان بنوقێنێ ! ئەگەر لە ڕوویەکەوە مەرگ کۆتایی بە هەموو شتێک دەهێنێت ئەوا لە ڕێگەیەکی ترەوە کە جێ پەنجەی بەردەوامبوونی پێوەیە، لەوە زیاترمان لە دەست

نایەت جەبری تاک فۆرمیانەی مەرگێک بگۆڕین بە کۆمەڵێ فۆرمگەلی تر ، نوسین یەکێکە لەو ئیختیارانە / فۆرمانە کە پارێزگاری لە سووسە کردن بۆ جوانییەک پێدەکەیت کە بە ڕەوای نابینی بوونی بۆ ئەبەد بسڕێتەوە، چونکە هەست بەتازەبوونەوەی ژیانێکی تیادەکەیت کە بارگاوییە بە ویستگەلێکی خۆت. تێکست ئەو مەملەکەتەیە دەبێتە فریادڕەسێک بە دەوری ئەو جوانیەدا کە دەتوانێ مانەوەی خۆی بە دەستی سووسەکەرە ڕۆح زیندووە جوانەکان مەیسەر بکات. لێ بە هەموو دەرئەنجامە قبوڵکراو و قبوڵنەکراوەکانەوە، لە دواجاردا مەرگ بە دەستێکی پاراو و خاراومان دەکات، بە دەستێکی دیشی بۆ ناو عەدەمە نادیارەکانی خۆیمان ڕاپێچ دەکات. هەمووشمان لەبەرامبەر حوکمەکانیدا بەرابەر و یەکسانین! هەموومان تەپوتوزی ناو با ین – سارا برایتمان –

ئیدریس: حاڵەتێکی عیرفانی لە شیعرەکانتدا دەبینرێت، ئایا ئەمە پەیوەندی بە فیکرەوە هەیە یا فەنتازیا؟

ئەنوەر: لای گۆتە لەکاتە ناسک و گرنگەکاندا هێزی ژیان بەهێزترە لە حەزی خۆتێهەڵقورتێنەری ڕۆشنبیرییانە, بۆ..؟ ئێریک فرۆم زۆر زیندوانە لەم ماجەرایەدا دەمانخاتە بەردەم بنەوانی سێ ئەزمون و سێ ڕوئیا و سێ دنیابینی ئیستاتیکی جیاواز؛ کە دەشێ بۆ ئەم بوارەی ئێمە کەڵکی هەبێت، ئەوەتا تینسۆنی شاعیری ئینگلیزی ڕوودەکاتە سیحرگای گوڵ و دەکۆشێ لەچییەتیەکەی بپرسێتەوە: ئەی گوڵە بچکۆلانەکە.. ئاخ، ئەگەر دەمتوانی تێبگەم؛ ڕەگەکانت، بوونت، بە تێکڕایی چین ئەوسا خودا و مرۆڤم دەناسی واتە تێگەیشتنێکی مەبەستگەرایانەی هزرمەندی.. لە تینسۆن دەخوازێ بۆ گەیشتن بە زانینی سروشتی خودا و مرۆڤ تا سەرمەشقانە ڕۆبچێت بە ڕەگ و بوون و بۆنی گوڵدا، تا لە ناسینە بە کۆنکرێتانەی هزرەوە شوناسێکی ئەقڵانیانەی لێ هەڵبهێنجێ، ئەم پرۆسیسەش لە بەراییدا بە لەت و پەتبوونی جەستەی زیندەوەرەکان دەستپێدەکات، و بە لێکەوتنەوەی لۆجیکی لابراتۆرییانەی ڕووەکناسی کۆتایی دێت! کە بۆ فەرهەنگی واقیعگەراکان ئەمەیە حەقیقەت چونکە سەد و هەشتا دەرەجە خۆی لە وەهم بەدوور دەگرێت! گەرچی واقیعیەت یەک وەهمە، هەڵبەت ناتوانین بێ ئەو بژین – نیچە –

کەچی جنسی گوڵ لە جییهانبینیە سیپرچواڵیەکەی باشۆی یابانی بە جۆرێکی ترە ئەگەر ڕوانیت، ڕوانینی ورد

نازو نای گەشەکردوو دەبینی، لە شورای ڕووەکەکاندا.

لێگەڕاوە ئازادی و ڕەهاکردنی ڕوانین، کەشفەکانی خۆی بکات. دەبێتە جێنشینی تێگەیشتنەکەی تینسۆن، تا شوناسێکی ڕۆحی و وجودییانەی لێبکەوێتەوە. چونکە باشۆ خوازیارە لەگەڵ گوڵەکەدا یەک بوونیان هەبێت و ببن بە یەک. ئەم تەماهیبوونەش ئەستەم دەبێت واقیعیەتی پیرۆزی خۆی پەیدا بکات ئەگەر مینا تینسۆن تەنها هەڵوەدای موڵکایەتی مەعریفی بێت لە گوڵەکە و بەس!! وەلێ باشۆ سەرسامی و خۆشیەکانی گەردونی لامەبەستە تا بە دەنگی مرخەمرخی موعجیزەکانیان سەرمەست و بە ئاشکرا بوونی دۆزینەوەی تەلیسمی گوڵ لە ڕێگەی (بینین و ڕامانەوە) دڵخۆشبێت و هونەری فەنا بوون لە نهێنیەکانی ژیان فێر ببێت، و لەو دەنگەی کە لە ڕۆحی گوڵەکەوە دێت و دەکەوێتە قسە، ڕۆحی خەوتووی باشۆ بەخەبەر بهێنێ و بە وردیلە ئاوی ڕووی گوڵەکەش ڕووی دڵی گەردگرتووی بشواتەوە . باشۆ لەبەر ئەوەی پێیوایە مادام گشت بوونەوەرەکان گیانی خۆیان

هەیە ناتوانێ بەسەر فەرمانڕەوایەتی دڵیدا زاڵبێت چونکە کەسێک بتوانێت بەسەر دڵیدا زاڵ بێت دەتوانێ دنیا داگیر بکات– پاوڵۆ کۆیلۆ – نەک مەنفەعەتگەرایانە گشت هەوسارەکان بەدەستەوە بگرێت و مکوڕ بیخاتە بواری مەرج و نەخشەکێشانەکانی خۆی و مەسرەفکردنەکانەوە. هۆسرڵ گوتەنی: لێگەڕێین شتەکان بەو جۆرەی کە هەن خۆیان دەربخەن؛ نەک ئێمە چەمکەکانیان بەسەردا بسەپێنین، بە واتایەکی ڕونتر ئێمە – دەرک – بەشتەکان ناکەین بەڵکو ئەوە شتەکانن خۆیان بۆ ئێمە دەردەخەن یا وادەکەن – دەرکیان پێبکەین. ئەمەش تەنیا لە ڕێگەی زمانەوە دەبێت. لەبەر ئەوەی سروشتی بەدەرونیکردنی شتەکانن یاخود بە ئەقڵانیکردنی شتەکانن لە ڕێگەی زمانەوە دەبن؛ ئالێرەڕا مەسرەفکردنی شتەکان واتە بە مەسرەفبوونی زمانیش دەگرێتەوە؛ ئەمەش ڕاستە و ڕاست بەزیان گەیاندن بە جەوهەری زمان دەشکێتەوە! شیعر لەو ساتە پیرۆزانەدایە زمانی خۆی دەکاتەماڵی خۆی یا دروستر شیعر بێ زمانی خۆی نایەتە هەبونایەتە شیعرییەکەیەوە. ساتی پیرۆزیش لە دەرەوەی شوێنکاتدایە بە پێچەوانەی کاتی فیزیکیەوە کە تینسۆن چالاکیەکانی خۆی تیا بە ئەزمون دەکات، کەچی دیدی باشۆش هایدگەر ئاسا پێیوایە: شیعر تەنیا دەربڕی خۆیەتی نەک شتێکی تر.

باشۆ بەم تەریقەتە شیعرییەوەیە دەکارێ ڕابگا حورمەت بۆ شتە مەسرەفکراوەکانیش بگێڕێتەوە. بەو مانایەی خاشاکی قیاساتی analogy زانستە کۆمەڵایەتی و سروشتیەکان لە زمانی شیعر ڕابماڵێ و بڕوامان پێبهێنێ کە شیعر لە لوتکەی گوێڕایەڵبوون بە بەهاکانی خۆیدایە دەبێتە زێڕ؛ نەک لە ترۆپکی سەپێنراوانەی شتێکی تردا

لە هێلانەی ئەزمونەکانی خۆیدا هێلکەی خۆی هەڵبێنێ نەک هێلکەی تێبینیەکانی شتێکی تر؛ بەو مانایەی لە بری ئەوەی ڕێگەبدا بە ڕەواییەتە بە بەرەکەتەکانی خۆی و کاربەدەستی خەونە ئاشکرابێژەکانی خۆیبێت، غوڵامی ڕەواییدان بە زیمەی توانایی ڕێگەکانی تر بووە، ترسناکی ئەم تێخوێندنەوەیەش لەوەدایە کە شیعر بە زمانی دلۆڤانیانەی خۆی لە پێگەیاندنەکانی خۆی نەدوێ و خۆی بەتاڵ بکاتەوە بە خاتری پڕ بوونی شتێکی تر! بە داخەوە لە– ئەدەبی مانەوەدا– زمانی ئەندێشەو نادڵنیاییە ڕیسک کەرەکانی شیعر غەز و لاقە دەکران و هەڵدەوەرێنران بۆ خاتری دڵنیایی ئایدۆلۆژیەتی شتە داسەپاو و داسەکناوەکان. هەوڵدەدەم دواتر ڕۆشنایی بخەمە سەر سەرهەڵدانی نهێنیە ناڕوونەکانی ئەم میکانیزمە. لەبەرئەوەی بە قەولی ئادۆرنۆ لە بەرهەمی ئەدەبیدا ووتەی کۆتایی نیە با لە نێوان تینسۆن وباشۆدا گوێ بۆ گەشتە میانڕەوەکەی گۆتەش ڕابهێڵین: لە ژێر سێبەرێکدا گوڵێکی بچکۆلانەم دی. وەک ئەستێرە، وەک چاوی جوان ئەدرەوشایەوە. وتم هەڵیدەکێشم؟

بە داماوییەوە وتی: ئازار بچێژم و لە ناو بچم؟ لە ڕەگەوە دەرمهێنا بردمەوە بۆ باخچەیەکی ناو خانویەکی پاک و دڵگیر چاندم لەوێ لە جێگایەکی هێمندا. ئەوا ئێستا پێدەگات و

بریقەی گەشانەوەی دێت

بە داوای لێبوردنەوە! گەر شەریعەتی تینسۆن بە سادییەت ناولێبنێین، و باشۆ بە ماسۆشیەت ئەوا گۆتە سادماسۆشی پێدەبڕێ!! (داوام ئەوەیە بە دڵ گەورەیی خۆیان بمبەخشن) لێ چیبکەم کە زمان تاکە بواری لێکدانەوە و تێگەیشتنبێ؟ ئێمە لە نێو ئەم شێوازی بەرزەخانەدا دەتوانین چیبکەین؟

ئێمە گیر خواردووی ئەم دیلێمایەین و بە هەڵبژاردنمان بیروباوەڕ دادەتاشینەوە، و بە خۆ بواردنیش ونین!؟ داخۆ ئەدەب ونبونی ئەو مەتەڵەیە کە بویری برۆست ناوی لێنا بەهەشتی ڕاستەقینە بەهەشتی ونبووە!؟ تۆ ئیمان دەهێنی بەوەی ئەم هەقیقەتەش وەمێکە لە پاڵ وەهمەکانی تردا؟! یاخود شایەتمان بهێنین بە فەرمایشتەکانی مامۆستا حەمەفەریق حەسەنی چیرۆکنووس کە وازی لە کەشک لێدانی قوتابخانەی زێوەری کوران لە گەڕەکی گۆیژە نەهێناوە کە لە فێرکردنی مانوێلی زمانی ئینگلیزی لێیدەداین و لاجانگی هەڵدەکێشاین هەر بۆ پێڕادەبواردن ، هەنوکەش وەکو مامۆستایەک بەشێوازی دادپەروەرانەی خۆی کەشک دەوەشێنێت و کۆنەفرۆشی بە خەرج دەداو دەڵێت: (ڕەنگە بێکاری پاڵنەر و هۆیەکی کاریگەر بێ بۆ خودانە شیعر...) (ئایا لاوەکان زیاتر ڕوو لە زانست بکەن باشتر نیە؟) (ئەمڕۆ لە دنیای پێشکەوتوودا شیعر باری کەوتووە، چونکە مامەڵە لەگەڵ هەڵچون و سۆزدا دەکا. بە باڵی خەیاڵ و هەندێ جار بە واهیمە، لە زەوی واقیع دوور دەکەویتەوە؛ وەڵامی پرسیارەکانی سەردەم ناداتەوە) پێدەچێ مامۆستای پێشکەوتنخوازمان کەشکی جاری جارانی تورِ هەڵدابێ،و ئیدی نۆرەی وەعزدادانبێت و گەرەکیبێ فڕینی زانستیانە فێری باڵندەکانیش بکات، و داوای پلاتفۆرمی بەرز بونەوە و نیشتنەوەیان لێبکات، چونکە باڵندەی شیعر نابێ بۆ خۆی و لە خۆیەوە بجولێ ، بەڵکو دەبێت لەسەر خواستی سێگۆشە و پرگاڵەکانی ئەوانی دی بخوێنێ و هێلانە دروستبکات و دانەوێڵەش بخوات، دیارە مامۆستا واقیعیش بە کۆبەند و یەکێتیەکی تێکڕژاو و کارلێکی ڕەگەز و شێوازەجیاوازەکان

نابینێ. ڤیکتۆر هۆگۆ دەرهەق بە ئازادی مناڵ ڕای وایە نەخوازەڵا شاعیریش ئەوەی پێویستی پێیەتی لە دەستی بستێنی و ئەوەی پێویستی پێی نیە بیدەیتێ ئیتر تۆ خەسیوێکی لاتت هەیە . ئینجا مامۆستا لەسەر خەمخۆرییەکانی بۆ لات و خەسیوەکان نایداتە باری زەحمەت و دەفەرموێت (باوەڕم نیە لە پاریسدا، کە دەکرێ بڵێین پایتەختی ڕۆشنبیری جیهان، شاعیرێک هەبێ دووسەد گوێگر لە خۆی کۆبکاتەوە، کەچی ڕۆمانەکان بە هەزاران دانە چاپ دەکرێن و خەڵک بەردەوام ڕۆمان دەخوێننەوە! هەروەها بەردەوام دەچنە سەیری شانۆ و دیتنی فیلم، چونکە ئەم هونەرانە زیاتر مامەڵە لەگەڵ هۆش و ئاوەزی مرۆڤدا دەکەن)

ناخوازم پنت بە پنت بچمە بۆڕبۆڕێن و هەڕاجخانەی (عرض و طلب)ە سەپێنراوەکانی مامۆستاوە، وا دیاریدەدات ئەو لە سۆز و هەڵچونەکانی تێپەڕاندبێ، کەشک وەشاندنەکانی و گاڵتە کردنی بە شێتەکان شاهیدی ئەو ڕاستیەن، کە چۆرێک سۆز و هەڵچونی عیشق لە ڕۆحی نووسەرێکدا نەمابێت نازانم چۆن چۆنی دەنووسێ ؟! کەچی ڕۆماننووسێکی ڕۆح جوانی وەکو پاولۆ کۆیلۆ دەڵێت: ئەوە شێتەکان بوون عیشقیان دۆزییەوە لە سەریشەوە ئاماژەم بەو گیانە مەسرەفکارییە داوە کە مەرامی ئەقلیانەی ڕووت ، دەشێ وجودو جەستەی شتەکان هەلاهەلا بکات بۆ خاتری موڵکایەتی مەعریفی کە ئێریک فرۆم وەهای ناولێنا، ئەوەتا ئەنشتاینیش وەک زانایەک و زانست پەروەرێک دەرکی بەوە کردووە: کە فەنتازیا گەلێک پێویسترە لە زانست بۆ دەرونی مرۆڤ یاخود سۆمەرست مۆمی ڕۆماننووسیش بە تەوازوعەوە دەڵێت: ئەو هونەرەی شاعیر بەکاری دەبات، لەو هونەرە بەرزتر و جوانترە کە کەرەستەی کاری ڕۆماننوسە پوختە.. ئەم نمونانە بۆ ئەوە نین جێگەی هیچ ژانرێکی ئەدەبی بە کەم بگیرێت لەسەر حیسابی ژانرێکی تر وەک میتۆدە گیان تۆتالیتێریتیەکەی مامۆستا کردوێتی، بەڵکو تەنها بۆ نیشاندانی تایبەتمەندی هەریەک لەو ژانرانەیە کە تەنێ خۆیان بە دەستی سیفەتەکانی خۆیان هەڵدەچنن، و شیعریش لە دواجاردا بە زمانی تایبەتیانەی خۆی و

شتێکی تر نا ، مەعریفەی خۆی بەرهەم دەهێنێ لە پاڵ زمانی مەعریفەکانی تردا، کە دەتوانین بە مەعریفەی شیعری ناوی ببەین ،کە بیرکردنەوەی ئەدەبیە. نەک دابەشکردنی فەرمانبەرێتی و هەژمونگەری بەسەر گشت ژانرەکاندا، وەک حەمەفەریق بە زەبری کەشک وەشاندن ئاشبەتاڵ و کاولاشی شیعری پێراگەیاندوین. چونکە بە پێی ئارگومێنتە زانستی و ئەقڵانیە تەنزئامێزەکەی مامۆستا (شیعر هی شێتەکانن) لەوە دەچێت ئارگۆمێنتەکانی مامۆستا ئەوەی تیا نەبێت کە هەموو داهێنانێک جۆرێکە لە ئیشکردن لە نامەئلوفیەتدا.. شێتەکانیش خەڵکە ڕەفتار نامەئلوفەکانی نێو کۆمەڵگان ئەمەش دەکاتە ئەوەی بلیمەتەکان خزمی هەرە نزیکی شێتەکان بن!! نیچەش ئاوها نوقلانەی مرۆڤی باڵا لێداوە ئەو کڵپە ئاگرە لە کوێیە، تا پاکتان بکاتەوە. ئەو شێتایەتیە لە کوێیە، کە دەبێت دەست بە سەرتاندا بگرێت؟ ئەوە ئێستا باسی مرۆڤی باڵاتان بۆ دەکەم، مرۆڤی باڵا جگە لەو کڵپە و شێتایەتییە، هیچی دیکە نیە. هاشم ساڵحیش پێیوایە تاڵە موویەکی باریک بلیمەتی لە شێتی جیادەکاتەوە هەروەها لودفیک فتگشتاین وەهای بۆ دەچێت: وەک چۆن نەخۆشی لە هەموو لایەکەوە تەندروستی دەتەنێ، شێتیش لە هەموو لایەکەوە ئەقڵ دادەگرێ . ئەندرێ مۆرۆی نووسەری فەرەنسیش لێیان پرسی ئایا هەموو ڕۆماننووسان شێتن یان کەسانی عوسابین ،نیرۆسین Neurosis ؟ لە وەڵامداگووتی: نا، ڕاستتر وایە بڵێین ئەگەر نەبوونایە بە ڕۆماننووس ئەوا دەبوونە کەسی نیرۆسی. نێرۆسیس هونەرمەند دروستدەکات و هونەریش لەونەخۆشیەی چاکدەکاتەوە. مەزنە فەیلەسوفێکی وەکو شۆبنهاوەریش کە نیچە و ڤاگنەر بە توندی لە ژێر شەپۆلەکانی فیکری ویدا بوون، لە تەمەنی 26 ساڵیدا بوو خۆی بە مەسیح بەراورد دەکرد و لەو بڕوایەدا بوو نێردراوە بۆ ئەوەی ڕێگای حەقیقەت پیشانی خەڵکی بدات! ئەم قەشمەر جارییانەی مامۆستا حەمە فەریقی ئەهلی زانستی کەشک وەشاندن و فەلسەفەی مووی لاجانگ دەرکێشان، کە بە شێتەکانی دەکات ئەم چەواشەکارییە لە قوڵایی خۆیدا دیارە بە مانا کاریکاتۆرییەکەی مامۆستا چیرۆکنووسەکەی لەمەڕ ئێمە نا، بەڵکو هەژمونگەرایییەکانی ئەقڵ بەسەر هەموو شتێکەوە میشیل فۆکۆی هێنایە سەر ئەو باوەڕەی دروستبوونی زیندان و شێتخانەکانی دنیای مۆدێرنە دەگەڕێتەوە سەر کۆجیتۆکەی دیکارت: من بیر دەکەمەوە کەوابێ من هەم لەبەر ئەوەی شێت بیر ناکاتەوە لە میتۆدە ئەقڵانیەکەی دیکارتداکەواتە نیە کە لە پراکتیکدا دەکاتە سڕینەوەی شێتەکان لە واقیعدا! ئەمەش بەهانەی هەڵچنینی شورەی شێتخانەکانی خۆشکرد لە دامودەزگا و ئەقڵی مۆدێرنەدا. جا بەپێی پێودانگەکانی مامۆستا شاعیران بە باڵی خەیاڵ و هەندێ جار بە واهیمە لە زەوی واقیع دوور دەکەونەوە، لەبەر ئەوەی هۆش و ئاوەز بەکار نابەن بۆیە لە کۆڕەکانیاندا دووسەد گوێگر لە خۆی کۆناکاتەوە. چەند بێ پێزو هەژارە ئەم پێوانە چەندایەتیە . بەڵکو مامۆستا پێشنیاری شورەش بکات بەدەوری شاعیراندا (خوا عەفوت بکات مامۆستا، نە خانی خانان.. نە تۆزی بانان)

****

دەشێ سروتی شیعریی بێ.. بکارێ؛ فەنتازیا لە ئێمەدا بێدار بکاتەوە ! چون پیاسە کردنەکەی گۆتە بە تەنیایی، لەگەڵ خۆمدا بە دارستانێکدا ڕۆیشتم، هیچ بە مێشکمدا نەدەهات، تا بە شوێنیدا بگەڕێم، لە ژێر سێبەرێکدا گوڵێکی بچکۆلانەم دی، وەک ئەستێرە، وەک چاوی جوان ئەدرەوشایەوە.... ، ئەم سروتە نزیکە بە دنیای باشۆ وەکو خەیاڵ؛ هۆشی گۆتەش دیوەکەی دیکەیەتی لە چوارچێوەی شێوازی بوونایەتیدا نەک ڕوانینی تینسۆن کە تەنێ هەڵوەدای زانینی بۆن و ڕەگ و بونی گوڵەکەیە تا لەوێوە دەستی بە مرۆڤ و خوداش ڕابگات وەکو بیرکردنەوەیەکی

ئامانج زانستیانه. لای تینسۆن
وزەیەکی خەفەبووی ئەقڵی کە مەعریفەی لێهەڵدەقوڵێ کە لە دواجاردا شتەکان ئۆرگانیزە کراو و جێگیر دەکات، لای گۆتە و زۆرتر لای باشۆ وزەیەکی خەفەبووی ڕۆحی کە جوانی گیانی سروشتی لێهەڵدەقوڵێ بەرەو کرانەوەیەک ڕێدەکات کە خوێن لە خەیاڵ و ڕوانینە ویژدانیەکانەوە مسۆگەر دەکات بۆ هەڵهاتن لە وەحشەتەکان! تینسۆن لە ڕێگەی شکاندنی دەرگاکانی جەستەوە، پەڕ و بوون و ڕەگەوە بۆ گەیشتن بە چیەتی ڕووەک و مرۆڤ و خودا هەوڵدەدا کە لە دوجاردا بە شت بونیان دەگات . لای باشۆ خۆدانە دەست چێژ و خرۆشان و ئاسودەییە دەروونیەکانە! تینسۆن مەرجەکانی دەرەوە دەسەپێنی بەسەر ناوەوەی گوڵەکەدا! لێ باشۆ خۆی و ڕوئیاکانی داوەتە دەست ئەو جوڵە ناچۆڕاڵیەی ناوەوەی گوڵەکە بۆ دەرەوەی خۆی. خولاسە تینسۆن لە ئەزمونی خۆیدا ئەو مانایانەی دەیگوێزێتەوە, باشۆ لە ئەزموونە شیعرییەکەیدا ئەو مانایانە هەڵدەوەشێنێتەوە! لەو بۆشاییانەدا کە بەجێماوە گۆتە ئاورنگی بەردەچەرخی تافە تافی ڕووناکیەکی ترە لە نێوان مەعریفەی ئەقڵی تینسۆن و مەعریفەی دڵی باشۆدا پریشکی لێدەبێتەوە.

لەبەر ئەوەی عاریف دڕدۆنگە لە بەرامبەر ڕۆڵی هەڵخەڵێتەنەرانەی هەستەکان کە ناتوانن بیگەێننە هەقی یەقین،– باوەڕی ڕاستەقینە– ناچار بە جۆرێکیتر پراکتیکی ویستی وجودییانەی خۆی دەکات، ئیدی هەوڵدەدا چاو و لوت و گوێ و زمان و لەمسی عاریف بە جۆرێکی تر پەیوەست بن لەگەڵ دەرەوەدا، ئەمەش ڕوونادات تا دەرەوە بە پرۆسەی دەرونیبووندا نەگوزەرێنێ ئەمەش لە ڕێگای خەیاڵ و تەئەمولاتێکەوە کە خاشاکەکانی لێدەماڵن و پاکیدەکەنەوە... تا دەگاتە ئەوەی فاسیلەیەک لە نێوان دەرەوە و ناوەوەدا نامێنێ، ئیدی لەو سروتەدایە پێستیش ڕۆحە – نیچە – هەموو شتەکان لە موعجیزە زیاتر شتێکی تر نین، و بەمەش بە قەولی فرۆم لەگەڵ گەردوندا یەکدەگرێت. و لەگەڵ گشت شتێکدا کۆک و تەبا دەبێ! هەر بۆیە لە بەراییدا زاهید بۆ گەیشتن بەو شێوازی بوونایەتیە، دەبێ واز لە خاوەنداریێتی بهێنێ تا لە خۆپەرستی دوور بکەوێتەوە، و بە چاوی مەسرەفکاری و مەنفەعەتگەرایانە نەڕوانێتە دەوروبەری. کەچی زۆربەی خەڵکی وا دەزانن بە دەستبەرداربوون لە دەستکەوتە مادییەکان ژیان یەکسان دەبێت بە دڵەڕاوکێ و نیگەرانی، لێ زاهیدان پێیانوایە موڵکداریێتی ئاسودەیی ڕاستەقینەیان لێ بزر دەکا، چونکە موڵکداریێتی ڕۆح پیس دەکات، گەراکانی چاوچنۆکی دەتروکێنێ.. تۆڵە سەندنەوە دەکاتە خوو.. مل شکاندنی یەکتر دەکاتە جۆرێک لە ڕۆتین ، کە ئەمەش روویدا تەلیسم و ڕۆحی ڕاستەقینەی شتەکان بەشیاوی و ڕووتی نابینی یا ناتوانی هاوسەنگیەکانت بە خەبەری بهێنی لە نێو تەڵەزگەکانی وەحشەتدا. ئەمەش ئەو باوەڕە ڕاستەقینەیەیە کە لە مەرجە دنیاییە زوو تێپەڕە کانیان ڕزگار دەکات، و جارێکی دی لە دەرەوەی مەرزە مادییەکانەوە وجودی تازەی خۆیان دەخوڵقێننەوە. ئەم باوەڕە ڕاستەقینەش بۆ ئەوان ڕزگاربوونە ڕاستەقینەکەیە! ئەم مەیلەش بەقووڵی لەمەحوی گوڵی کابەی سۆفیگەرییانەی کوردیماندا ڕەگاژۆ بوو. حاڵە بەدحاڵی لە شوێن و ماڵە وێرانی لە دوو / (مەحویا) گەر ئەهلی حاڵی ماڵ و حاڵم بۆ چییە.
دنیا تیاترۆیە، مەوەستە تیا، بڕۆ / کێ مایەوە تیا، کە نەبووبێ تیا، ترۆ. لە ئاستێکی تریشدا یۆگاییەکان پێیان وایە سێ جۆر جەستە هەیە : جەستەی چڕی مادیی کە وابەستەیە بە هەستەکانەوە و لە ژێر چالاکیەکانی ئەودایە. وە جەستەی کەوکەبی هەیە کە لە خەوندا دەردەکەوێت

،کە جەستەیەکی هەڵمیە و لە دوای مەرگیش لەناو ناچێت. سێهەم جەستەی سەبەبیە کە کامڵترین و بڵندترینیانە، وەرزشی یۆگا تەریقەتێکە هەوڵدەدا بۆ گەیشتن پێی . لە تەسەوفیشدا سێ قۆناغ هەیە بە عیلمی یەقین و عەینی یەقین و هەقی یەقین ناودەبرێ

ئەو نمونانەی سەرەوە بۆمان ڕووندەکەنەوە کە دنیای شاعیران و عاریفان بە گەشتکردن بە نێو نادیارەکان و هێنانەگۆی شتە ڵاڵەکان و گێڕانەوەی بەهاکان بۆیان هاوڕێی یەکدین. پرنسیپی عارف بە تەریقەتەکانیەوەیەتی، وەلێ

پرنسیپی شاعیر هەڕەمەکیەتی زمان و فەنتازیایەکە کە بە تێکڕژان و لێکخشان و پیتاندن و کارلێکی هێندە ئاڵۆزدا دەگوزەرێ کە لەڕێگەی تێکستەوە بەهەڵکشانە مەعریفیەکانی خەیاڵاتی خۆی دەگات، دواتر لە ڕووبەرە ماسکدار و بێ ماسکەکانی تێکستەوە هەوڵدەدرێ ڕوونبێتەوە و تێبگەین ڕایەڵی بەڕێوەبردنی ئەو گەمانەی دیار و نادیار چیبوون و ڕۆڵی ڕەگەزە جیاوازەکان بەشێوەکارییەکانی چ مەعریفەیەک و بە ئیحاکانی چ سیحرێک و بە پەیژەکانی چ ڕەمز و هێما گەلێک و بەمیلۆدراماکانی چ باگراوندێک و بە نیگەرانیەکانی چ هەلوەدا بوونیک و بە زەمزەمەکانی چ جوانیەک و بە یۆتۆپیاکانی چ تەلیسمێکو بەوێڵبوونەکانی چ شەیداییەکەوە سەرگەردان بووین و بە چ وەهمێکی وێناکراو گیرساوینەتەوە و ئەم وێڵگە مێژوویی و نامێژووییانە بە گوتراوەکانی چ زمانێکی ئەفسوناوی تەمەن کورت و درێژ دەچنەوە سەر موولولە و شادەماری ئاگایی و نائاگاییە ناسراو و نەناسراوەکانمان، کە ئەمەش ئۆباڵی خوێنەر و ڕەخنەگریش دەگرێتەوە!؟

ئیدریس: شیعر هەوڵدانێکی بەردەوامە بۆ بەرهەمهێنانی مانای نوێ ئایا لە شیعری نوێی کوردیدا ئەم هەوڵە تا چەند بە ئاکام گەیشتووە؟

ئەنوەر: وای بۆ دەچم شیعری نوێی کوردی یەکەندەرو بەوە ناسناکرێ لە بەرهەمهێنانی مانای نوێدابێ، بەڵکو لە بێماناییەکانیدا چینە دەکا، و ناوی شتەکانی بۆ خۆی لێنانرێ. چونکە بە ناچاری هێندەی خەریکی یاخیبوونێکە لە دەست ئەو پاوانخوازییانەی بە هۆی هەر زەرورەتێکەوە بووبێت بوون بە داینەسۆر،و بە مێگەلیەتی چێژێک.. و تەئویلێک.. و وەهمێک.. و پەتایەک کە لە لاشعوری دەستە جەمعیماندایە پاڵنەرە چاوچنۆکەکانی خۆی دەدۆزێتەوە و درێژەی بە جوانیە سواو و بێڕۆحەکانی خۆی داوە. زەمانەتی ئەم تەرزە ستایڵە کۆلێکتڤیەش بە درشتەڕوانین ناودەبەم کە مشەخۆرە بەسەر ڕۆشنبیرییەکەی خۆشیەوە. توانای نوێبونەوە و تێپەراندنی ئەفسانەکانی خۆی نیە، لەبەر ئەوەی گومڕاییەکەی نائاگایە بەو میکانیزمانەی لەو تەنگژەیە وەدەری دەنێن. حەز دەکات لە دایکببێتەوە، وەلێ نایەوێ هیچ شتێکی لێ بمرێت، بگرە جورئەتی ببینی مردنە میتافۆرییەکانی خۆیشی نیە! دەشێ درزێکی ڕۆشنبیرانەی فرە ئاراستە بکرێتە ئەو دیوارەی کە ڕێگرە لەبەردەم زیندوکردنەوەی بینینە ئیستاتیکیەکاندا، ئەمەش تەنیا و تەنیا بە جێهێشتن و جێنشینبوونی وردیلە ڕوانینەکان دەبێت. کە دەکاتە وادەهاتنی مەرگی داینەسۆرەکان لەبەردەم گیانلەبەرە وردیلەکانی ڕۆشنبیرییدا. ئیدی مێژووە قەبەکان لەوە زیاتر پف نەدرێن و بە وردە تێکستەکان جێ بە درشتە تێکستەکان لێژ بکرێ و بوترێ و بسەلمێنرێ، چیدی مەزنی لە گەردن

کڵۆفتی داینەسۆرەکاندا نیە و لێرە بەدوا کێو ئاوس بێ مشکی لێدەبێت! ئەمەش هەڵکێشانی شمشێر نیە هێندەی هەڵبونەوە و بوژانەوەی ئەو تێکستانەن ئیدی گەرەکیان نیە بڵندگۆ و زایەڵەی حەسارێک بن کە پێش هەر شتێک دەنگ و ڕەنگ و بۆی ئەوانی تیا خنکێنراو و خەسێنراوە. ئیدی نا بۆ شاوتارێک کە دەچێتەوە سەر هەموو ئەقڵ و دید و ئینتما و پرۆژە جوداکان، نا بۆ شاشەقامێک کە دەچێتەوە سەر هەموو دەرگاکان، بەڵکە هەر ڕێگا بۆ بەردەم ماڵی خۆی .. هەر کلیلێکیش بۆ کرنەوەی دەرگای خۆی. ئیتر بە ڕێکەوتنی ئەو ڕێبوارە تەنیا و خۆ پاکژکردوانەیە چۆنچۆنی لە ناو چ پرۆژە و لە ژێر لوتفی چ ئاسمانێکدا گرد دەبنەوە، واتە هاتنەدەر لە خۆ تواندنەوە و خۆ لە دەستدان و سڕینەوەی تایبەتمەندی و خۆ حەشاردان لە تاکدەنگی ناوەندێکدا ، کە تۆی کردۆتە کەناری خۆی، نا بۆ پارادایمە (نموذج) ئاینیەکانی کۆلێکتیڤیەت و خۆ ڕاپسکان و خۆ ئاشکرا کردن لە نێو فرە دەنگی ئیندیڤیدواڵیەتێکدا، کە تێکستەکانن لە نێو یەکدیدا دەڕسکێن و درێژ دەبنەوە و مانا دەخەنەوە و دیالۆگ دادەمەزرێنن. بۆ وێنە وەرزی خەمە وجودییە کەی عوسمان شەیدا لە پێش ساڵی هەشتادا لە قەسیدەی – خەزاندا– ، وە دواتریش – لەغوربەتا – ی موحەممەد عومەر عوسمانی لە دەسپێکی هەشتاکاندا بەدواداهات؛ و هەنوکەش ئەو خۆ درێژ کردنەوە بە بەرەکەتانە وردە سروتگەلێکی خۆی هەیە، دژی خۆ گرمۆڵە کردن لە مشتی درشتە پەیامەکانی کۆلێکتیڤیەتدا، بە شێوەی جیاجیا و بە تەنیایی ئەزمونی ڕوئیا و تەفسیر و خەونبینینە ڕەنگاوڕەنگەکانیان دەکەن و هەر بە دەستی ئەو ئەزمونانەش وێنای خۆیان دەکەنەوە.

ئیدی لێرەوەڕا ئەوە سەنتەری دەنگی مێژوو و دەنگی نەتەوە و ئایین و ڕیالیزمەکان نین وێنای تۆ دەکەن و ملکەچ و پەلکێشت دەکەن بۆ نێو سەنتەر و نەخشەکانی چەندەها ئەرکی ئایدۆلۆژی و ئەخلاقی و دینی و حیزبی .... و تاد بەڵکو ئەوە وردە سەنتەری خۆت و دەنگی وردە مێژووی توانا و ویستەکانی خۆتە بڕیار دەدەن لە وێنا کردنت و تەنێ نانی تواناکانی خۆت دەخۆیت، نەک بەرات و ستایش و شاباشی سەنتەرێکی ڕۆح گزگل . بەڵێ، ئەم وێنایەی خۆت لە پاڵ چەندین وردە وێنای تردا کارلێک دەکەنەوە، و یەکتر دەبڕن بە مانا ئیبداعیەکەی، بە شێوەی ئایۆنینی ئەگەری وێنای ترمان بۆ دەزێنن. نەک مینا کۆلێکتیڤەکان هەموو مێگەل ئاسا خول بخۆین بە دەوری کەعبەیەکدا کە یەک لۆجیک و یەک ڕەنگ و یەک دەنگە. خولاسە ئەم تەوژمگەلە فرە ڕیتم و فرە ئاراستەیە، تەنها بە جێگۆڕکێی ئەو دوو چەمکە کۆلێکتیڤی و ئیندیڤیدواڵیە نیە بە مانا دوالیزمیەکەی، بەڵکو هەرەس پێهێنانی تارمایی و کلتوری ئیستاتیکیانەی حەسارێکە کە هەموو سەرخان و ژێرخان وڕێگا وبانەکان جگە لە گوزارشت کردن و کڕنوش بۆ هەیمەنەتی حەسارەکە شتێکی تر نەبوون . ئەم ڕۆشنگەرییە شیعرییە بۆ ئەوەی خۆیبێت، دەبێ خۆی سەنتەر و پەراوێزی تایبەتمەندیی بەهاکانی خۆی بێت، چۆن شیعر لە یەکەمین شوناسیدا لە زمانی فەرهەنگی گشتی یاخیبوو و جیابۆوە، (کلام) و (لغة) سنوور و ئامڕازەکانیان لێکدابڕان، و ئەو هەنگاوەش هەروا سانا نەبوو، ئەوا بە هەمان تەوژم و ڕاتەکان و قوڵی بەهێزتر لە ماکی (ئەدەبی مانەوە – کۆلێکتیڤیەت –) بێتە دەرەوە و جێیبهێڵێ بۆ مێژووی سەروەرییەکانی خۆی، پێیان بێژێت: سوپاس بۆ جوانی و سیحرێک پێتان بەخشین مەخابن چیدی ئەو وێنە و جیهان بینیانە جۆش و خرۆشمان تیا هەڵناقوڵێنن و سەرسامممان ناکەن، ڕاستە ئێمە لە ئێوەوە زمانمان گرت وەلێ بۆمان ڕۆشن بوو چیتر ئەمە زمانی ڕاستەقینەی ئێمە نیە، بەڵکە زمانی ئێوە بووە لە دەممماندا! ئەگەر ڕاچڵەکینی ئاوها نەبێت هەر فۆتۆکۆپی خۆمان دەکەینەوە.. و ئەوانیش دەستبەرداری وەهمە بنکۆڵبووەکانی مامۆستاییەتەکانیان

نابن و پەتاکانی ئەوانیش بۆ خۆمان دەگوێزینەوە. چۆن (بەهای بەها) .. (ڕەخنەی ڕەخنە) .. (بەرزەخی بەرزەخ) (خوێندنەوەی خوێندنەوە) .. (عەدەمیەتی عەدەمیەت) هەن؛ دەبێ ئەم نوێبونەوانەش بۆ یاخیبوون و واوەترچوون و تێپەڕاندنی فەرهەنگی شیعری (ئەدەبی مانەوە) بێت .. کە دەتوانرێ بە (شیعرییەتی شیعر) ناوی ببرێ .

لەبری ئەوەی بە شاعیری نەتەوە و قاڵبی ڕیالیزمەکان و کۆمەڵێ تەوتەمی تر قاڵبکرێن و ساغبکرێنەوە ... شاعیری دنیا بچوکەکانی خۆیانن، و وشە و ڕەمز و هێما و چەمک و دەلالەت و زمان و چێژ لە تێکستە باڵاکانەوە دێن و دیسانەوە دەچنەوە دەست سەرکێشی و ڕیتمی تێکستەکان خۆیان، و بەرەو ئۆلمپی مانا جیاوازەکان ڕێدەردەبەن. هەنوکە دەشێ ئیندیڤیدواڵیەتی ئەدەبی بۆ خۆبەڕێکردن بە توێشووە ڕۆشنبیرییەکانیەوە لە دایک ببێ و لە تراژیدیا و کۆمیدیاکانی خۆی بدوێ و بگێڕێتەوە. نەک دیسان و دیسانەوە لەلایەن پاڵەوانی نەتەوەییەوە بیریان بۆ بکرێتەوە و نۆرم و سنووری ئازادیی و وەسوەسەکانی بەناوی بەرژەوەندییە گشتیەکانەوە لە پرسی ئەدەبی مانەوەدا یاخود– ئەدەبی تەوحیدا– قەتیس و تیرۆر و ئەتکبکرێن . لێگەڕێین مرۆڤ و خەونەکانیان بەو جۆرەی کە هەن خۆیان دەر بخەن و بدوێن، چونکە دووان سروشتی ئێمەیە و توانای پەیڤینمان هەبێت، پەیڤین وا لە مرۆڤ دەکات مرۆڤ بێت– هایدگەر – با زمانی برین و بەختیاری و تەنگانەکان لە واعیز و ئایدۆلۆژیەتەکان بسێنینەوە و ببەینەوە ناو دەم و زمانی پژاوی وشەکانی خۆمان و باوک و فرزەندی ماهیەت و ویستەکانی خۆمانبین. ئەمەش بە گۆڕین و لابردنی مەسخکردنەکانی تاک زمانی دەبێ بۆ فرە زمانیەکی پوختر و بەرزتر . دەسپێکێکیشە بۆ مانای نوێ و هەڵوەشاندنەوەکانیشیان.. بۆ ئەم سەفەرەش پێموایە هێشتا لە گاگۆڵکێداین بۆ ئەو شتەی دەبێ ببین!

ئیدریس: ئەنوەر چۆن گوزارشت لە لەحزەی نوسین و بەرهەمێنانی دەق دەکات؟

ئەنوەر: لە بێشەی ئەندێشەکانمدا خۆم وندەکەم و لە دووی هالاوی شوێنپێکانی حەکایەت و داستانەکانی ئەو بزربوونانەم دەگەڕێم، بۆ ئەوەی توشی پاکوتێش(تراوح) نەبم، ئەمە هێزێکی وەهام دەخاتە بەر کە وەک شاباڵدارێکی شێت باکم لە کردنەوەی سندوقی پاندۆراش نەبێت کە پڕ پڕە لە شەڕی کڵۆم دراو!
جار هەبووە ئازادیی خەیاڵێکمم ڕەتکردۆتەوە کە دەرکم کردووە لە پێچپێکیدا دەمکاتە نێچیری ئەقڵیەتێک کە لە بیرێکی سەرداخراو دەچێت، نە هیچی دەچێتە سەر نە هیچی لێدەچێتەدەر!
دەزانم بێ ویستی خۆم زۆر سادییانە جەرگی وشە و گوزارشتەکانم هەڵکۆڵیوە و هەڵدەکۆڵم، بەڵام ئامادەم ببمە غولامێکی ڕامکراو و کۆیلەیەکی ئەڵقە لەگوێی، ماسۆشی خەیاڵێکی جوانی ئەو وشە ڕۆح سەربەست و سیحرئامێزو تازەپێگەیشتوانەی کەئاغرانە خۆیان نمایش دەکەن و ئەو سەرمەشقەیان لێدێت.
لە دەسەڵاتی ئەو وەهمە بێشوناسانەش ناپرینگێمەوە کە لە بەرزەخی نێوان وردبوون و بڵندبوونێکدا ڕامدەگرن، و لە سەرچاوە و شوناسی شەڕەنگیزیی خەیاڵئامێزییەکانم دەکەونە شکەوە!

بەڵێ بێوەفایانە ئامادەم فیکرێکی سیستماتیزەکراوی بنچکداری کۆنە ئاشناشم بدۆڕێنم، بە جادوی پەیڤێکی بە ئاین و ئۆینی نائاشنا کە بڕواکانم ژێروژوور دەکا، وغەرقی ئۆرگازمی لەزەتێکی ساتەوەختانەی نەشئەبەخشی تازەگیانم دەکا.. کە بۆ ڕۆحم تازە و شیفابەخشە.

هێندە سوننەتی و تەقلیدییم لە بەردەم ئەزمونێکی تازەزاوی غەریزەییانەی خەیاڵێکی خوێن شیرینی بێ غەل و غەش دا دەچمە سەر بەرماڵی بیرکردنەوە، و دۆعای تەمەن درێژی لە خوای جوانی بۆ دەکەم، کە لەدەستی ناگەهانی کارەساتەکان بیپارێزێ.
تێکستەکان هەناسە بە هەناسە تەنها شاهیدێکی دەم و دەستپاکی ئەو چەشە و حاڵەتە سرکانەن، و تەمەننا دەکەم بوختان بە دەمیانەوە نەکەم، و خۆشت گەر دەخوازی و ئارەزوو دەکەی، بێ من بیاندوێنی... فەرموو ئازادانە نهۆم و ژێر پێست و باخچەی تێکستەکان بپشکنە، تا گەیشتن بە گوڵکردنی مانا و چێژ و ڕوانینێکی تر.

* لە نێو شەپۆلی زۆری و بۆری بڵاوکردنەوەدا چۆن بتوانین دەقی نەمر بدۆزینەوە؟

دەبێ چاوی گورکمان هەبێت، لە زەوی ڕەشدا مووی ڕەش ببینین، ئەزمونەکانمان بە جەنگەڵ و زەنوێر و پێدەشتەکانی دەقدا پەرت بکەین و گوێبیستی ترپەی هەموو جوڵەیەک و بۆنێک و ڕۆشناییەکی غەریببین، لەو ڕووبەربونەوە کتوپڕ و بە حەوسەڵانەشدا هەتا هونەری هەڵمەت و خۆ ماتدانمان لە ئەوجدا بێت کەممان گوتووە.. ئاخر هیچ شتێک سانا خۆی پێشکەشی هۆشیاریی و چێژەکانی ئێمە ناکات ئەگەر جۆرێک لە سەما نەزانین لە گۆڤەندەکانی ڕامکردن و ئولفەتگرتندا.
دەبێ هێرشی ڕاستەقینەی خۆمان لەکات و ساتی کورت و درێژخایەنەکاندا ناز بکەین. ئەمەیە چێژی نێچیر لە ئێمەی دەخوازێ! نەک تەنزیلات....

نۆڤەمبەری2006 – فینلاند
گۆڤاری– هەنار